

FELSEFE DÜNYASI

2011/2 Sayı: 54 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Yard. Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

FELSEFEYİ THALES'LE BAŞLATMA GELENEĞİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Ali TAŞKIN*

Uygarlık tarihine bakıldığında, her dönemde farklı kültür ve toplumların belirleyici ve yönlendirici bir merkez görevi üstlendiği görülür. Yakın tarihten başlanacak olursa, Aydınlanma ile hızlanan bir Batı uygarlığı etkisinden söz etmek gerekir. Görece hızlı bir değişim geçiren Batı toplumu ve ürettiği uygarlık on dokuzuncu, daha çok da yirminci yüzyılda çok etkili olmuş ve bu etkisini bugün de büyük oranda sürdürmektedir. Hakim olan her kültürün gücünü kabul ettirmesi, kimi zaman da bunu “dayatması” olağan bir durumdur. Bu makalenin sınırları çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağım husus da, hemen her alanda varlığı yadsınamayacak ölçüde disiplinlere müdahil olan felsefenin doğuşuna ilişkin Batılı ve bizdeki baskın anlayış üzerine olacaktır. Bu değerlendirmeleri yaparken, doğal olarak, geleneksel kabule yönelik itirazlar üzerinde durulacaktır.

Aykırı kimi yorumlara rastlansa da, bugünkü anlamda felsefenin, Yunan kaynaklı Batılı bir zihin ürünü olduğu yönünde yaygın ve etkili bir söylem söz konusudur. Çeşitli gerekçelerin gösterildiği bu anlayışta dikkat çekici olanlardan iki somut örnek vererek tartışmaya başlamak uygun olacaktır, bu iddialardan ilki, Heidegger’in sıkça vurguladığı, felsefenin “Batı”ya özgü bir etkinlik olduğu iddiası, ikincisi de Gadamer’in, aynı doğrultuda, felsefenin bütünüyle Avrupa’da çıktığına dair iddiasıdır. Heidegger ve Gadamer’in iddialarını besleyen eski ve yeni çok sayıda iddia vardır ama onları buraya taşımaya gerek yoktur.

Batı düşüncesi ve kültürünün tartışmasız üstünlüğü fikri üzerine geliştirilen söylemler, felsefe (philosophia) teriminin ilk kez Yunanlılar tarafından kullanılması ve başka kültürlerin bu ifadeyi ya aynen almaları ya da çok az bir farkla, felsefe yapma kastıyla kullanmaları nedeniyle de yaygınlaşmıştır.¹ Kendisi katılmasa da, Wimmer bunu önemli bir gerekçe olarak gösterir; ona göre, felsefenin Batılı bir zihin ürünü olmasının gerekçelerinden birisi de, felsefeyle ilgisi görülen sözcük ve ifadelerin, Batı’nın dışında kalan kültürlerde yeri olmasına karşın, kendi “özgün” terimlerini kullanmak yerine, felsefeyi ayrı bir ifade olarak kabul etmeleri, felsefe denilince Batı felsefesini kastetmeleri, bu felsefe

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

1 Franz Martin Wimmer, *Kültürlerarası Felsefe*, Çev.: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 11-12.

türünün farklılığını ve özgünlüğünü ortaya koymakta, felsefeye benzese de başka sözcüklerle ifade edilen düşünsel etkinliklerin, Yunan felsefesi ile kastedilen anlamda felsefe olmadığı iddiasını güçlendirmektedir.² Bu gerekçenin ne ölçüde ikna edici olduğu tartışılır belki ama konuya katkısı olduğu açıktır.

Çok etkili olmayan kimi karşı çıkışlar olmakla birlikte, ülkemizde de paralel bir anlayışın egemen olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu kabul öylesine yerleşmiştir ki, az ya da çok felsefeyle ilgisi olan biriyle felsefe konulu bir tartışmaya girdiğinizde, felsefe denilince akla önce Yunanlılar, filozof denilince de Sokrates, Platon ve Aristoteles gelmektedir. Felsefeyi Yunanlılarla özdeşleştiren bu geniş kabulün yerleşmesinde, Cumhuriyet döneminde başlayan felsefe öğretiminde yararlandığımız eserlerin çoğunda egemen olan, “Felsefenin kaynağının Yunanistan, ilk filozofun da Thales” olduğu yönündeki yorumlar etkili olmuştur. Hiç kuşkusuz bu anlayışın ya da kabulün yerleşmesinin yüzyıllarca önceye dayanan haklı nedenleri olabilir. Aristoteles’in, *Metafizik* adlı eserinde, Mısır ve Doğu kültürlerinin matematik ve başka disiplinlerin öncüsü olduklarına işaret etmesine karşın, koşullu da olsa, ilk filozofun Thales olduğunu söylemesi, sözünü ettiğimiz *paradigmanın* kaynağını oluşturan çok önemli bir dayanaktır. Herodot, Homeros ve Hesiodos gibi Yunan tarihçi ve araştırmacılarının verdiği bilgilerin de felsefe tarihi açısından kaynak niteliği taşıdığı bilinir. Ancak, bu ve benzer eserlerden çok Aristoteles’in, “modern felsefe” anlamına gelecek bir felsefe ayrımı yaptığı Thales’in de “bu tür” felsefe yapanların ilki olduğu görüşü etkilidir. Genel durum böyle olsa da, Avrupa’da bu yaygın geleneğe karşı çıkan önemli sayıda felsefecinin varlığı bilinmektedir. Felsefenin, yalnızca kastedilen anlamla sınırlandırılmayacağı düşüncesinde olan felsefe tarihçileri, *Kozmogoni* ve *Teogonileri* de felsefenin en önemli kaynaklarından saymışlardır. Bu yorumu öne çıkaran felsefe tarihçilerinden birisi olan Emile Brehier’in şu soruyu soruyor:

Acaba felsefi düşüncenin diğer insani faaliyet alanlarına ait tarihlerden ayrı bir tarihin konusu olabilecek ölçüde bağımsız bir varlığından söz edilebilir mi?³

Brehier bu soruyu sormakla kalmayıp, felsefenin başlangıcına ilişkin tartışmaların öne çıkan problematiklerinden söz ederek, onun diğer zihinsel disiplinlerle ilgisine dikkat çekiyor. Bu bağlamda, felsefenin din, bilim ve siyaset ile ilgisini kesip atmanın olanaksız olduğu anlaşılmış oluyor. Olması gereken de budur; çünkü, felsefe tarihi, yazarlarının amaçlarından içinde doğdukları top-

2 Burada, Arapça kökenli “hikmet” teriminin “felsefe” anlamında kullanılıp-kullanılmayacağına ilişkin tartışmalar örnek gösterilebilir.

3 Emile Brehier, *Felsefe Tarihi*, Çev.: Miraç Katircioğlu, İstanbul, 1969, C. I. s. 2.

lumun kültür ve ahlak anlayışından bağımsız düşünülemez.⁴ Bizde de Ahmet Arslan'ın, Brehier'e paralel görüşleri mevcuttur. Arslan'a göre felsefe, filozofun düşünmeye konu yaptığı alanın, kendisinin, yaşadığı toplumun genel dünya görüşünün, kültürel değerlerinin vb sorunlardan bütünüyle ilgisiz değildir.⁵

Felsefenin kaynağı ve “neliğine” ilişkin tartışmaların odağında disiplinin dinle ilgisi ya da ilgisizliği üzerine yapılan tartışmaların bulunduğunu söylemek mümkündür. Felsefenin dinden bağımsız bir etkinlik olduğu, kimi zaman da ona alternatif olarak gösterilen, modern seküler, akli esaslara dayalı bir *yaşam biçimi* olduğu savunulabilir bir şeydir. Yunanlıların akıldışı tanrı ve dinsel inançlarına açıkça karşı çıkan filozoflar öncülüğünde, geleneksel inanç sisteminin çökmeye başladığı bilinmektedir. Sokrates'in ölüme mahkum edilme gerekçelerinin içerisinde, “gençleri yoldan çıkarmak” “yeni tanrılar icat etmek” suçlamaları ilk sıralarda gelmekteydi. Geleneksel inanç sistemlerinin eleştirilmesi, “aklı gerektiği gibi kullanmak” arzusu ve önerisi dinlere alternatif bir inanç ve ahlak biçimini de öngörüyordu. Ancak, bu teorinin pratiğe uymadığını, din yerine ikame edilecek bir felsefi anlayışın, hiç değilse bugüne kadar gerçekleşmediğini bilmek gerekir. İnsanların dinsel inançları ve uygulamalarının felsefenin konuları ile benzerlik gösterdiği, felsefenin de bu konularda görüş beyan etme hakkını kendinde gördüğü kabul edilirse, birinin diğerine ilgisiz kalması düşünülemez. Felsefenin sınırlarını kesin çizgilerle belirleme güçlüğü de hesaba katarak, sözü edilen alanın felsefe olmadığını, felsefede olmadığını, olmaması gerektiğini söylerken dahi, onun ne olduğunu felsefenin konusu olup olmayacağını ayrıntılarıyla bilmek gerekir.

Bertrand Russel'in felsefenin din ve bilim ile ilgisine dair dikkati çeken değerlendirmeleri var. Russell, konuları ve yöntemleri açısından ele aldıktan sonra, *felsefeyi bilim ile tanrıbilim arasında bir tampon bölge sayar*.⁶ Felsefeyi ne kadar profesyonelce dinden ya da bilimden ayrı tutmaya çalışırsak çalışalım, onlar ister istemez birbirlerinin sınırlarını zorlayacaklardır.⁷ Elimizde mevcut kimi kaynaklarda bu düşünceyi destekleyen argümanlar sıkça kullanılmaktadır. Örneğin, felsefenin, bireysel kimi kaygılar ve inanç dünyası kaynaklı olduğu-

4 Brehier, 1969, s. 6.

5 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 24.

6 Bkz. Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev.: Muammer Sencer, İstanbul, 2002, C. I, s. 111.

7 Brehier, birçok filozof ya da felsefi okulun felsefe yaparken de çeşitli amaçlar taşıdıklarını, felsefeyi içinde buldukları koşullara göre yaptıklarını vurgulamaktadır. Örneğin, vaiz görünümlü Kinikler, temel olarak ahlaki söylemler geliştiren Stoikler, ortaçağın filozof din adamları gibi farklılıklar yanında, Descartes gibi Kant gibi düşünce profesyonellerinden de söz edilebilir, der. Bkz. Brehier, 1969, s. 6.

nu öne süren Alman asıllı Hindoloji uzmanı W. Ruben, “Felsefe ıstıraplardan doğmuştur; felsefe aynı zamanda dinin bir akrabası sayılır” der.⁸ Yine Ruben, Hindistan’da Yunan felsefesine temel sayılacak kozmogonik, etiyolojik (neden-bilim) çalışmalar bulunduğunu, Thales ve Anaximandros gibi filozoflardan en az bir asır önce Hindistan’da sayıları yüzden fazla olan mistik filozofun var olduğu iddiasında bulunmaktadır.⁹ Yukarıda da işaret edildiği gibi, Yunan felsefesinin kaynakları arasında teogonilerin önemli yer tutması bile tek başına felsefenin bu yönüyle de ele alınmasına önemli bir gerekçe sayılabilir.

Felsefenin “neliğine” ilişkin tartışmaların bir başka önemli konusunu felsefe-bilim ilişkisi oluşturur. Bu husus da, aynen din konusunda olduğu gibi, neyin felsefe sayılıp, neyin felsefe sayılmayacağı ile ilgilidir. Bu husus da felsefenin başlangıcı kabul edilen sürecin belirlenmesi açısından önemlidir. Yunan bilimi ile felsefesini ayırmak gerektiği, bilimde Yunanlıların eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları başta olmak üzere başka yerlerden bu disiplinleri öğrendikleri, ancak, felsefenin bu disiplinlerden tamamen ayrı olduğu, dolayısıyla, Thales’le başlayan felsefe etkinliğinin bilimle karıştırılmaması gerektiği yönünde de önemli yorumlar ve değerlendirmeler vardır. Bu durumda, Laertios’un da işaret ettiği şekilde,¹⁰ Thales dahil bir çok eski Yunan düşünürünün başka ülkelerdeki hocalardan ders almasına rağmen felsefeyi Thales’in başlattığı iddiasının temelinde bu yorumlar yer almaktadır. Oysa, doğa filozofları çağında bile, felsefenin, yalnızca dinle değil, kozmoloji, jeoloji, coğrafya, astronomi, meteoroloji, biyoloji vb. bugün bilimin konusu olan diğer disiplinlerle iç içe olduğu, bu alanlara felsefenin konusu olan varlık, bilgi yanında “moral alanlar” diye adlandırabileceğimiz ahlak, sanat, siyaset alanları da eklendiğinde konunun daha da karmaşık bir hale geldiği anlaşılacaktır.¹¹ Bugünden bakılarak, “filozof” olarak nitelenen tarihsel kişiliklerin “çok yönlülükleri” ve bu yönlerine ek olarak “felsefe yapan” bir niteliğe sahip olmaları nedeniyle bu adı hak ettikleri gibi bir savı öne sürmek de, bu savı destekleyecek tatmin edici bir kanıt bulmak da kolay değildir. Her tür felsefenin dayanaklarına sahip olduğunu kabul ettiğimiz, Platon ve Aristoteles’in bütün eserlerinde yukarıda saydığımız hemen bütün disiplinlerin birlikte ele alındığına tanık olmaktayız. En kolay yol tercih edilse ve Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik* adlı eserine bakılsa bile, etik konularından

8 W. Ruben, *Felsefenin Başlangıcı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Doğu Matbaası Ankara, 1947, s. 3.

9 Ruben, 1947, s. 4. Ruben’in “filozof” derken çok geniş düşündüğü açık; aksi halde sayıları yüzlerle ifade edilebilecek “filozof” lardan söz etmek gerçekçi görünmüyor.

10 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev.: Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 21.

11 Arslan, 2008., s. 15-16.

politikaya, hukuk felsefesine, doğrudan ya da dolaylı olarak teolojik konulara yer verildiğini açıkça görülür. Klasik filozofların hangi yapıtına bakılırsa bakılınsın bu örnekleri görmek mümkündür.

Teknik anlamda felsefenin Yunanlılarla başladığını öne süren güçlü iddiaların aksine, Hobbes da dahil olmak üzere, kimi etkili filozofların da bu katı görüşe ihtiyatla yaklaştığı belirtilmelidir. Hobbes, felsefeyi, insanın akıl yürütme yöntemini, konuşmaya başlamasıyla birlikte bildiğini kabul eder ama “basit akıl yürütme” ile “felsefe yapma” arasında ayırım yapar. Bununla birlikte, felsefenin Yunanistan’da ya da başka Batı toplumlarında doğmuş olabileceği savlarına ve yorumlarına karşı çıkar. Hobbes, “boş zaman felsefenin anasıdır”, dedikten sonra, insanın ilkel yaşamdan toplumsal yaşama geçişte oluşturduğu şehir ve bunun doğal sonucu olarak meydana çıkan devlet sistemlerinde felsefe yapmaya başladığını iddia eder. Bu görüşüyle felsefede de bir “evrimleşme” olduğu imasında bulunan Hobbes, Hindistan’daki Gimnosofistler,¹² İran’daki Mecusiler, Kaldeli ve Mısırlı rahipleri en eski filozoflar olarak görür.¹³

Felsefenin Thales’le Başladığını Kabul Eden Görüşlerin Temelinde Büyük Ölçüde Aristoteles Vardır.

Aristoteles’in, doğal nedenlere ve gözleme dayalı felsefe türünün kurucusu olarak Thales’i göstermesi,¹⁴ felsefenin farklı türleri olduğuna bir işaret sayılır. Ancak, matematik biliminin ve doğa felsefesinin pozitif yöntemle yapılmasına dair bilgileri Thales’in Mısırlılardan öğrendiğine ilişkin verileri burada yeniden hatırlamakta yarar var.¹⁵ Aristoteles ve Laertios gibi Yunanlıların bu konuda yazdıkları, hem bilim tarihi açısından hem de felsefe tarihi açısından önemlidir. Onlar, kendilerinden önceki Hint, Mezopotamya ve Mısır gibi uygarlıklarından çok şey aldıklarını açıkça dile getirmektedirler. Az önce Laertios’un görüşüne işaret etmiştim; Aristoteles’in *Metafizik* adlı eserinde, “*matematik sanatlar Mısır’da doğmuşlardır; çünkü orada rahipler sınıfının çok boş zamanı vardı,*” demesi, Laertios’un verdiği bilgilerden daha da önemlidir.¹⁶ Yunan biliminin ve felsefesinin kaynakları konusunda elimizde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Temelini Aristoteles’in eserlerinin oluşturduğu bir literatür ile çok sınırlı sayıda fragman, felsefi değeri her zaman tartışılan, efsanelerle oluşturulan *Teogoni* ve *Kozmogoniler*, onlardan çok da nitelikli olmayan Yunan tarihi

12 “Çıplak bilgiler”

13 Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev.: Semih Lim, İstanbul, s. 460.

14 Aristoteles, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, İstanbul, 1996, s. 91.

15 Bkz. Laertios, 2000, s. 21.

16 Aristoteles, 1996, s. 91.

kitapları kaynakların temelini oluşturmaktadır. Klasik kaynak anlamında, Yunanlıların dışında bir çalışmadan söz etmek güçtür. Buna rağmen, Aristoteles'in belirleyici olduğu bu geleneğe yöneltilen eleştiriler *Metafizik*e kadar girmiştir. Aristoteles'in, *Metafizik*'te, Yunan biliminin kaynağı konusundaki ifadelerinin yer aldığı bölüme açıklık getirmek üzere verilen bir dipnotta şu görüşlere yer verilmektedir:

...Son elli yılın arkeolojik keşifleri ve filolojinin kaydettiği ilerlemeler, artık eskiden olduğu gibi Yunanlılarda bilimsel düşüncenin mutlak orijinalliğini ve Yunan mucizesinin kendiliğinden ortaya çıkışını savunmaya imkan vermemektedirler. Bugün artık Mısır uygarlığı gibi, Orta Doğu'nun eski uygarlıklarının (Hititliler, Babilliler, Asurlular vb.) VI. Yüzyıl düşüncülerine, hiç olmazsa üzerlerinde dehalarını uygulayacakları bol miktarda malzemeyi vermiş olduğu kesin olarak tespit edilmiştir.¹⁷

Bu karşı çıkışın bile tartışmanın düzeyi hakkında bir fikir verdiği açık. Störig de benzer iddialarla, felsefenin Yunanlılarla başlatılması geleneğine karşı çıkmakta ve şöyle demektedir:

Son altı bin yılın uygarlık tarihi üzerinde tartışma yapılırken, her geçen gün yeni kazılarla ortaya çıkan, Hint, Mısır uygarlıkları içerisinde de "dünyayı açıklama" girişimlerinin var olduğu bilgilerine ulaşılması, insanların kafalarını karıştırmaktadır. Bu bilgiler, "düşünen, üreten, yaratan, uygar insanın geçmişinin çok daha eski zamanlara uzandığını" gözler önüne sermektedir.¹⁸

Störig şöyle devam eder:

Arkeolojinin saptayabildiğine göre, en azından dört beş bin yıl kadar gerilere giden tarihiyle, hem insanlığın ilk uygarlıklarından birinin kalıntılarının hem de felsefi düşüncelerin bizce bilinen en eski kanıtlarının bulunduğu yer Hindistan'dır.¹⁹

Diogenes Laertios Faktörü

Felsefe tarihçilerinin başvurduğu önemli kaynaklardan bir tanesi de, bilindiği gibi, Diogenes Laertios'un, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı yapıtıdır. Bu felsefe tarihçisinin felsefenin doğuşuna ilişkin savı yoruma gerek bırakmayacak derecede açıktır. Laertios, adı geçen eserine şu sözlerle başlıyor:

Bazıları felsefe araştırmalarının barbarlarda başladığını söylerler. Nitekim Aristoteles'in Magikon'da²⁰, Sotion'un da Filozoflar Zinciri adlı eserinin

17 Aristoteles, 1996, s. 79. 3. Nolu dipnot.

18 H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan*, Çev.:Ömer Cemal Güngören, İstanbul, 2000, s.18.

19 Störig, 200, s. 35.

20 Laertios'un eserinde yer alan bir dipnotta, Magikon'un Aristoteles üzerine uydurulmuş bir eser olduğu kaydı da dikkat çekmektedir.

yirmi üçüncü kitabında belirttiğine göre, ilk felsefeciler Perslerde Maglar, Babillilerde ya da Asurlularda Khaldaialılar, Hintlilerde “Çıplak Bilgeler” Keltlerde ve Galatlarda Dryidlerle Semnotheolar olmuş, Ayrıca, Fenike’de Okhos, Trakya’da Zamolksis, Libya’da da Atlas varmış. Mısırlılarda da felsefeyi başlatanın Nil’in oğlu Hephaistos olduğunu söylerler: Onlarda, felsefenin başında rahiplerle biliciler varmış... Ama bunlar Yunanlıların başarılarını barbarlara mal ettiklerinin farkında değiller; oysa yalnız felsefe değil, aynı zamanda insan soyu da onlarla başlamıştır.²¹

Ünlü eserinde, felsefe adının Barbarlarla bir ilişkisi olmadığını, bu nedenle bile felsefenin başlangıcının Yunanlılarla olduğunu öne süren Laertios’un, yine aynı eserde, bilim konusunda ise Thales ve takipçilerinin Mısırlı rahiplerden ders aldıklarını kabul ettiği görülüyor.²² Felsefenin bütün bilimlerin anası olduğu savı açısından çelişki gibi gözükse de durumu, Laertios’a göre de bilim ile felsefe yapma arasında bir ayırım olduğu şeklinde yorumlamak akla yatkın gözükmektedir.

Bu konuda yapılan çalışmaların çok özgün olmadığı, kimi spekülatif öznel yorumlar içerdiği de bilinmektedir. Batı toplumunun yaygın anlayışına ve tekelciliğine eleştirel bakan yine Batılı iki entelektüelin, felsefenin Yunan, dolayısıyla Batıya özgü bir etkinlik olduğuna ilişkin *paradigmaya* karşı duran şu görüşleri önemlidir: Felsefenin Batıya özgü ve bu etkinliği yalnızca onun yapabildiği iddiasını eleştiren Wimmer, bu yaklaşımın, insan aklının bir ten rengine ve bir cinsiyete sahip olduğu ve en yüksek biçimiyle yalnızca tek bir kültürel-dinsel temel üzerinde doğru olarak serpiştiği imgesini verdiği yorumunu yapmaktadır. Wimmer şöyle der:

...buna göre insan aklı beyaz, erkek, Helenist-Hıristiyandır. Buradan çıkan sonuç da şu olmaktadır: Birkaç düzine Avrupalı adamın düşüncesiyle ilgilenildiğinde, insanlığa ait felsefi düşünce adına önem taşıyan ne varsa öğrenilmiş olur.²³

Felsefe tarihi kaynaklarının Yunan merkezli oluşu *philosophia* teriminin genel kabul görmesi, yerine başka kavramların kullanılmış olması da önemli bulunmamıştır. Yunanca *philosophia*’nın evrensel bir kavram, felsefenin de profesyonel bir etkinlik olduğu konusunda Yunanlıların ve Yunan kültürünün önceliğine işaret edebilir. Ancak, felsefenin bütünüyle Yunan filozoflarına ve Batı’ya mal edilmesi yine zorlama yorumlar yoluyla yapılmaktadır. Soruna ter-

21 Laertios, 2008, s. 13-14; Emile Brehier’in Türkçe’ye çevrilmiş eserinde, Laertios’un da Felsefenin Yunanlılardan önce Persler ve Mısırlılar arasında var olduğunu kabul ettiği belirtilmektedir; eğer Türkçeye çevirenin hatası değilse, Brehier açısından da vahim bir hata söz konusudur. Bkz. Brehier, 1969, s. 2.

22 Laertios, 2008., s. 21.

23 Wimmer, 2009, s. 14.

minoloji açısından bakınca, Brehier'in, ilk filozoflar olarak adlandırılan Grek filozoflarının kullandıkları, “*alın yazısı, adalet, ruh, Tanrı kavramları kendilerinin ne yaratmış ne de geliştirmiş oldukları kavramlardır; bu kavramlar kendilerinin rastladıkları halk fikirleri, toplum tasarımlarıdır*” ifadelerini iyi analiz etmek gerekir.²⁴ Terminolojinin dışında, doğrudan felsefi etkinlik olarak bakıldığında da felsefenin Yunanlılarla başlatılmasını uygun bulan yorumlara yöneltilebilir itirazlara bir örnek de, Ruben'in, Anaximenes'in “hava”sına benzeyen “nefes ve rüzgar”ın, evreni açıklamak için Anaximenes'ten en az yüz yıl önce Hindistan'da, Aruna'nın oğlu Uddalaka tarafından geliştirildiğini söylemesidir.²⁵ Brehier ve Ruben'in düşüncelerini destekleyen, Lao Tzu'dan alınan şu sözler, adı, “philosophia”dan türetilmiş “felsefe” olmasa da Yunanlılar dışında kalan toplumlarda felsefi etkinliğin kesintisiz sürdüğüne işaret eder:

Başkalarını bilen, zekidir.

Kendini bilen aydınlanmıştır.

Başkalarını alteden, cüsselidir;

Kendini alteden, güçlüdür.²⁶

Sokrates'i anımsatan şu ifadeler de dikkat çekicidir:

Bilgiyi bilgisizlik olarak görmek, işte hayırlı olan budur.²⁷

Wimmer, felsefi düşüncesin doğuşu ve gelişmesinde Doğu ve kuzey Afrika kültürlerinin rolüne işaret ederken, Leibniz'in Doğu ve Batı düşüncelerinin birbirlerini bütünlediklerini söylemesi, Wolff'un Çinliler Konuşması 18. yüzyıla kadar batı düşüncesinde bir doğu rüzgarının esmesine neden olduğunu söylüyor. Ancak Hegel'in, Konfüçyüs'ün konuşmalarında “bir filozofun dikkatini çekecek bir şey bulunmadığını” söylemesi ile 19. Yüzyıldan sonraki teorisyenlerin doğuya verdikleri önemde bir azalma meydana getirdiğini de öğrenmiş oluyoruz, Wimmer'den.²⁸ Felsefe teriminin kökü, tikellik meselesi (Felsefenin Yunan kaynaklı olduğu kabul edilirse ve bunun tikel bir kavram olmadığı iddiasını gündeme getirebilir. O zaman, Thales'in ilk filozof olmadığı, Thales'le birlikte birçok ilk filozof bulunduğu akla gelebilir. İlk İnsan Afrika'da ortaya çıktığına göre ilk filozof Afrikalı bir hanım da olabilir, diyor Wimmer.²⁹

Felsefe bir bilim olmayıp, bilimden çok eskilere dayanan spekülatif bir etkinlik ise, tarihi ne zaman başlarsa başlasın, insan kendini düşünemez mi? Bū-

24 Brehier, 1969, s. 3.

25 Ruben, 1947, s. 42.

26 Lao Tzu, *Öğretiller, Gökyüzü sürüp Gidiyor*, Çev.: İsmail Taşpınar, Kaknüs yayınları, İstanbul, 1999, s. 39.

27 Lao Tzu, 1999, s. 77.

28 Wimmer, 2009, s. 15.

29 Wimmer, 2009, s. 13-14.

tün insani etkinlik ve olayları bilimle sınırlayamayacağımıza, bilimsel yöntemle her şeyi bilemeyeceğimize göre yine “akli” bir etkinlik olan felsefe zorunlu olmuyor mu? “Bilimin bilmedikleri” felsefe için geniş bir malzeme sunmuyor mu? Popper’ın, “Bence tüm insanlar birer filozoftur-içlerinden bazıları daha da fazla...” sözü çok önemli bir sözdür.³⁰ Derin düşünmeye dayalı tutarlı her etkinliğe felsefe denilecekse, bu tür felsefe ile Aristoteles’in Thales’le başlatmayı uygun gördüğü “felsefe” arasında çok fark vardır. Bu tartışmanın en önemli sorunlarından birisi, belki de en önemlisi, “düşünen insanın tarihi” ile “felsefe yapan insanın tarihi” arasında bir ayrımın olup olamayacağıdır. Aristoteles’in bile yapmadığı bir şeyi yapmak, Yunanlılardan çok daha önceliği olan antik kültürleri ve onların yaptığı “düşünsel etkinliği” yok saymak, “düşünen” ilk insanın Thales olduğunu söylemek gibi bir durum ortaya çıkarabilir.

Bizim ele aldığımız tarih dönemlerinden daha önceki, uzunluğu kestirilemeyen ve en azından birkaç on bin yıl sürdüğü sanılan bir dönemde insan düşüncesinin nasıl bir evrim geçirdiğine ilişkin bilgilerin çoğunun spekülatif bilgi olduğunda kuşku yoktur. Evrenin sonsuzluğu, inceleyebildiğimiz tarih çağlarının derinliği insan soyunun ve hayatın başladığı zaman konularında insanoğlunun bilgisizliğin göz önüne getirildiğinde, gerek felsefe gerekse bilim ve teknik konularında sarsılmaz sanılan bilgilerin ne denli temelsiz oldukları anlaşılabilir.³¹ Geçmişle ilgili kimi bilgiler kaybolup gitmişse de, ne var ki felsefe tarihçisinin erişebileceği ve değerlendirebileceği sağlam kanıtlar, belgeler, kitaplar da vardır. Yine de satırların aralarını okumak, perdelerin arkalarını görmek her zaman mümkün olmayabilir.³² Störig’in bu düşüncelerine itiraz etmek kolay değildir. Ruben’in şu iddialı değerlendirmesi daha çok dikkat çekicidir:

Yunanlılar, felsefenin başlangıç kısımlarında Hintlilerin talebesi olmuşlardır. Zira Upanishad filozoflarının 3. Neslinden olan Uddalaka Anaximenes’ten yaklaşık yüz yıl önce yaşamıştır.³³

Felsefenin Thales’le başlatılması fikrini savunanlardan Ahmet Arslan da, Yahudi filozofu Philon’un da aralarında bulunduğu kimi felsefecilerin bu görüşe karşı çıktığını, felsefenin kaynağının Yunanlılardan önce Mısır ve Babil’de aranması gerektiği görüşünü destekledikleri bilgisini vermektedir. Arslan, Yeni-Pythagorasçı Numenius’un, Platon’un *Yunanca konuşan bir Musa* olup ol-

30 Karl R. Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, Çev.: İlnur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 186.

31 Störig, 2000. s. 18.

32 Störig, 2000, s. 20.

33 Ruben, 1947, s. 42.

madığını sormasını da bu itiraz çerçevesinde değerlendiriyor.³⁴

Antik Yunan felsefesi üzerine çalışmalarıyla tanınan W. Jaeger, 1947 yılında yayınlamış olduğu *İlk Yunan Filozoflarının Teolojisi/The Theology of The Early Greek Philosophers* adlı kitabında Sokrates öncesi filozofları çağdaş doğa biliminin öncüleri olarak görülmesine ve dinsel kaygılardan kesin olarak uzak bir çalışma yaptıkları görüşüne karşı çıkmıştır. Üstelik, “bugün bizim için mevcut olan din, felsefe ve bilim arasındaki ayrımın onlarda var olmadığını, orijinalliklerini meydana getiren şeyin de onların özellikle geleneksel dinin artık cevap vermediği dinsel taleplere deneysel ve akılsal malzemeyi kullanmak suretiyle cevap vermeleri olduğunu söylemiştir. Tanrı problemi, Jaeger’e göre, Sokrates öncesi felsefenin merkezi problemlerinden birisidir.³⁵

Aristoteles’in ötesine geçemeyen temel kaynaklardaki yetersizliğe, yüzyılımıza kadar birbirinin kötü tekrarı olmaktan öte bir anlam taşımayan felsefe tarihi kaynaklarından yola çıkarak felsefenin başlangıcını araştırmadaki yüzeyselliği de eklersek alınacak sonuçlar ne ölçüde tatmin edici olabilir? Yüzyılımıza damgasını vuran Batı kültürü, her şeyi sil baştan yapma konusunda usta olduğunu hemen her konuda göstermiş; hem kendileri hem de takip eden toplumları dogma haline gelmiş görüşler arkasından sürüklemeyi başarmıştır. İnsanoğlunun tarihinin “karanlık” olduğu konusunda kuşku olmadığına inananlardanım. Ne antropolojinin ne jeolojinin ne biyoloji ne de kosmolojik spekülasyon ve araştırmaya dayalı verilerin antik çağlara ilişkin sunduğu bilgiler kesin olabilir. Hemen her bilim ya da disiplinin temeli varsayımlara ve akıl yürütmelere dayalıdır. Bir “kabul” ya da felsefi söylemle, bir “inanç”tan yola çıkan bilim ya da disiplinin, adı ne olursa olsun, çok sağlam temeller üzerinde durduğu söylenemez. İnsanoğlunun bu gün geldiği noktada belirleyici olan bilim ve teknoloji düzeyine bakarak, geçmişi de aynı yöntem ve kesinlikle bilebileceğimizi düşünemeyiz. Evren ya da insana ilişkin “köken” araştırmaları ve tartışmaların bütün hızıyla sürmesi bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Her ne kadar, felsefenin doğuşunun daha eskilere dayandırılmasının doğru olacağı üzerine kimi akıl yürütmelerde bulunsak da, bize bu cesareti veren çalışmaların da yine Batılı düşünür ve filozoflarca yapılan çalışmalar olduğunu itiraf etmek çok büyük önem taşımaktadır. Wimmer’in, “Felsefe hangi gerekçelerle ve hangi haklılıkla çoğu zaman “Batı felsefesiyle” özdeş tutulmaktadır?”³⁶ sorusu ve benzer itirazların cesaret verici çıkışlar olduğu yadsınamaz. Batı uygarlığını meydana getiren toplumların son beş yüzyılda gösterdiği performansı

34 Arslan, 2008, s. 22.

35 Arslan, 2008, s. 25-26.

36 Wimmer, 2000, s. 11

hafife almak, “öykünmeci” nakilci bir kolaycılığı seçen toplumların yüzeyselliğinin daha açık bir göstergesi olur; emek verenlere haksızlık olur. Ülkemizde şu ana kadar da çok şeyin değişmediğini, klasik kaynakları özgün metinlerinden okuyup değerlendirebilecek felsefeci var mı, varsa da kaç tane var? Sorusuyla öğrenmek mümkündür. Şimdi de çok şeyin değişmediği bu durumumuzu önemli felsefe hocalarımızdan Hamdi Ragıp Atademir önceden de dile getirmiş. Walther Kranz’ın Antik Felsefe adlı eserine yazdığı tanıtım yazısında şöyle diyor Atademir:

Maalesef, ne yetkin felsefe tarihlerimiz, ne felsefe doktrinlerini sistemli bir şekilde tahlil edecek ve açıklayacak ana, hatta el kitaplarımız, ne de yabancı bir dil bilmeyen felsefe meraklısına veya okuyucusuna bir doktrin sahibi, veya bir sistemin kurucusu feylesofun eser ve düşünceleriyle doğrudan doğruya bir temasla, onlara bizzat nüfuz imkânını sağlayan metin kitaplarımız var.³⁷

Özet

Felsefeyi Thales’le Başlatma Geleneği Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Batıda felsefenin kaynağına ilişkin tartışmalar vardır. Birçok araştırmacıya göre felsefetarihinin başlangıcında Yunanlılar vardır ve ilk filozof da Thales’dir. Çoğu onun eski Mısır’dan aldığı bilgilerle bilimin de babası olarak da tanır. Bu görüş, Hintliler, Çinliler, Mısırlılar ve Babillilerin kültürlerini yok saymak anlamına gelmez. Bu kültürlerden büyük düşünür ve yazarların varlığında şüphe yoktur; hatta Thales gibi, bazı eski Yunan filozoflarının Mısır ve Babil gibi kültürlerle bağlantısı olduğu bilgisine sahibiz. Bir kişi felsefenin diğer insan etkinliklerinden farklı olduğunu düşünse de ilk filozofun Thales olup-olmadığı konusu çok açık değildir.

Anahtar kelimeler: Thales, Felsefenin başlangıcı, Aristoteles, Antik felsefe, Laertios

Abstract

Some Evaluations on Starting the Tradition of Philosophy with Thales

There are some debates on the origin of philosophy in the west. Most of scholars argued that the beginning of history of philosophy with the Greeks and the first philosopher was Thales. Many regard him as the father of science, although it is also contended that the beginnings of science may be traced to Ancient Egypt. This is not to deny the occurrence of other pre-philosophical rumblings in Indian, Chinese, Egyptian and Babylonian cultures. Certainly great thinkers and writers existed in each of these cultures, and we have evidence

37 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1021/12378.pdf>(29.11.2010)

that some of the earliest Greek philosophers may have had contact with at least some of the products of Egyptian and Babylonian thought like Thales. One man can think that a philosophy is different other human activity and philosophy a specific kind of human activity. Consequently not clear the actually first philosopher whether Thales or some other man.

Key Words: Thales, starting of philosophy, Aristotle, Ancient philosophy, Laertios

KAYNAKÇA

- Franz Martin Wimmer, *Kültürlerarası Felsefe*, Çev.: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Emile Brehier, *Felsefe Tarihi*, Çev.: Miraç Katırcıoğlu, İstanbul, 1969, C. I.
- Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev.: Muammer Sencer, İstanbul, 2002, C. I.
- W. Ruben, *Felsefenin Başlangıcı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Doğu Matbaası Ankara, 1947.
- Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev.: Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği*, Biçimi ve Kudreti, Çev.: Semih Lim, İstanbul.
- Aristoteles, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, İstanbul, 1996.
- H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi*, Hint, Çin, Yunan, Çev.: Ömer Cemal Güngören, İstanbul, 2000.
- Lao Tzu, *Öğretiler, Gökyüzü sürüp Gidiyor*, Çev.: İsmail Taşpınar, Kaknüs yayınları, İstanbul, 1999.
- Karl R. Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, Çev.: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1021/12378.pdf>(29.11.2010)